

ABU NASR FOROBIY MUSIQIY TA'LIMOTIDAN TA'LIM-TARBIYA
JARAYONIDA FOYDALANISH

Abulov To'liqin Mo'minovich

Qashqadaryo viloyati Qarshi shaxar

1-son Bolalar musiqa va san'at maktabi

musiqa nazariyasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Abu Nasr Forobiy insonga xos hamda uning ma'naviy yuksalishida muhim ahamiyat kasb etuvchi tafakkur va nutqning rivojlanishini ta'lim-tarbiyaning asosini tashkil etuvchi muhim jarayonlar, musiqiy ta'limotda ta'lim-tarbiya uning fikricha aqliy tomondan ham, axloqiy tomondan ham yetuk qilib yetishtirish uchun asosolar, musiqa ijodi inson aqliy va emotsional qobiliyatlarining uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishi, Zamonaviy texnologiyalar yordamida Forobiy davrida qo'llanilgan musiqa asboblarining virtual modellarini yaratish, ularning tuzilishi va ishlash prinsiplarini o'rganish, tovush hosil bo'lish jarayonini vizuallashtirishga erishish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Abu Nasr Forobiy, afakkur va nutq, musiqa, ta'lim-tarbiya, axloq, insonparvarlik g'oyalar, aql, ilm va ma'rifatni baxt, saodat, ta'lim.

O'zbekiston Respublikasini rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta'minlash - yosh avlodni komil inson hamda malakali mutaxassis qilib tarbiyalash ishiga bog'liqdir. Respublikamizda ta'lim oladigan o'quvchi-yoshlarni bilimli, insonparvar, madaniyatli, ma'naviyatli bo'lib voyaga etishlarida, tarbiyaning ko'plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Davlatimizni ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko'tarish, jahon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan maqsadlarni amalga oshirish ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning dunyoqarashi, salohiyati, fidoiyligi, kasbiy tayyorgarligi, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Respublikamiz jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin egallagan. Farobiy ilmlarni tasniflashda borliq xususiyatlarining tahlilidan va ularning fanda aks etishidan kelib chiqadi. Uning tasnifi, eng avvalo, tabiatni, tafakkur va nutqni, til va mantiqni o'rganishga qaratilgan. Forobiyga ko'ra, ilmlarning tasnifidan maqsad haqiqatni o'rganish va tasdiqlashdan, uni yolg'ondan farqlashdan iborat.

Olimning fikricha, fanlar va umuman bilimlar borliqdan kelib chiqib, borliqni uzoq vaqt o'rganish asosida to'planib boradi. Turli ilmlar bir-birini inkor qilmaydi, balki o'zaro bir-biri bilan bog'liq holda rivojlanadi. Ular dunyoni idrok qilishga va insonlarning baxt-

saodatga erishishiga qaratilgandir. "Ta'lim degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; ma'lum bir hunarni egallash uchun zarur bo'lgan amaliy malakalar",- deydi olim. Forobiyning ta'lim tarbiya haqidagi qarashlarida insonparvarlik g'oyalari alohida o'rin tutadi. Forobiyning ta'kidlashicha, tarbiyalanuvchi ixtiyoriy ravishda zaruriy, aqliy va axloqiy xislatlarni bilimli bo'lishga, to'g'rilik va haqiqatni sevishga, jasur, do'stlarga sadoqatli bo'lish singari fazilatlarini egallashga intilmog'i lozim.

Abu Nasr Forobiy insonga xos hamda uning ma'naviy yuksalishida muhim ahamiyat kasb etuvchi tafakkur va nutqning rivojlanishini ta'lim-tarbiyaning asosini tashkil etuvchi muhim jarayon hisoblaydi. U insonni dunyo taraqqiyotining eng mukammal va eng yetuk yakuni deb biladi. Shunga ko'ra olim o'z asarlarida insonga tarbiya va ta'lim berish zarurligini aytadi va bunda ta'lim-tarbiya usullaridan kutilgan maqsad masalalari asosiy o'rinni egallashini qayd qiladi. Forobiy insonning ma'naviy hayotida, asosan, uning ikki tomoniga: aql-idrok ongiga va axloqiga e'tibor beradi.

Shuning uchun musiqiy ta'limotda ta'lim-tarbiya uning fikricha aqliy tomondan ham, axloqiy tomondan ham yetuk qilib yetishtirishga qaratilmog'i lozim. Ta'lim-tarbiya jarayonida nazariy bilim bilan amaliy harakat, odatiy malaka, faoliyat birlashib boradi, yetuklik shu birlashuvning darajasiga qarab yuzaga keladi.

Forobiy tarbiya berish usullari haqida shunday yozadi:

Birinchi usul: qanoatbaxsh so'zlar, chorlovchi, ilhomlantiruvchi so'zlar yordamida odat hosil qilinadi va malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g'ayrat, kasbga intilish harakatga aylantiriladi. Ikkinchi usul: majbur etish yulidir. Bu usul majburiy ravishda tarbiyalanuvchilarni tarbiyalashdir. Farobiy o'z qarashlarida insonning aqliy va axloqiy jihatlariga alohida e'tiborini qaratadi va u "Fozil odamlar shahri" asarida o'n ikki tug'ma xislatni birlashtirgan kishigina axloqli inson bo'la olishini ta'kidlaydi. Bular quyidagilar: Birinchidan bunday odamning barcha a'zolari mukammal taraqqiy etgan, sog'lom bo'lish lozim; ikkinchidan, tez fahm so'zlovchining maqsadini tez payqay oladigan bo'lsin; uchinchidan, xotirasi juda kuchli va mustahkam bo'lsin; to'rtinchidan, zehni tez va o'tkir bo'lsin; beshinchidan, nutqi ravon, fikri teran, mulohazalarini yorqin bayon eta olsin; oltinchidan, bilish va o'rganishga ishtiyoqi baland bo'lib, bilimlarini charchashni sezmasdan o'zlashtira olsin; ettinchidan, nafsini tiya oladigan, qimor o'yinlaridan jirkanadigan bo'lsin; sakkizinchidan haqiqatni sevadigan bo'lsin; to'qqizinchidan g'ururli va vijdonli bo'lsin, oliyanob ishlarga intilsin; o'ninchidan, mol-dunyo yig'ishga berilmasin; o'n birinchidan, adolatli bo'lsin, odamlarni adolatga targ'ib etadigan bo'lsin; o'n ikkinchidan, adolatli bo'lsin, ammo qaysar bo'lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib, o'z bilarmonlikka berilmasin, lekin har qanday adolatsizlik, pastkashlik oldida lafzli bo'lsin, o'zi zarur debbilgan narsasini amalga oshirishda qat'iylik ko'rsatsin, qo'rqmas, jasur

bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin". Keyinchalik esa o'zgaradi, ya'ni ijtimoiylashuv jarayonida odamlar ming yillardn beri amal qilib kelayotgan qadriyatlar va me'yorlarni qabul qiladilar.

O'zining " Baxt-saodatga erishuv haqida"asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. Uning aytishicha, avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu olam asoslari haqidagi ilmdir. Uni o'rgangach, tabiiy ilmlarni, tabiiy jismlar tuzilishini, shaklini, osmon haqidagi bilimlarni o'rganishi lozim. Undan so'ng, umuman, jonli tabiat ya'ni o'simlik va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi, deydi.

Forobiy inson kamolotga ta'lim - tarbiyani to'g'ri yulga qo'yish orqali erishish mumkin deydi. Chunki maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazagani kabi musiqiy ta'limotda xam ushbu jarayon kuzatiladi. Forobiyning yozishicha, haqiqiy baxtga erishish uchun harakat qiluvchi, o'zaro yordam qiluvchi, xalqini birlashtirgan shahar — fozil shahar hisoblanadi. Baxtga erishish maqsadida o'zaro yordam bergan va birlashgan kishilar fazilatli jamoa bo'ladi. Forobiy fikriga ko'ra, davlatni idora etuvchi shaxs o'zining fazilat va xulq-odobi bilan ajralib turishi, xususan u 6 ta xislatni egallagan bo'lishi, ya'ni adolatli va dono bo'lishi, boshqalarga g'amxo'rlik qilishi, qonunlarga to'la rioya etishi va qonunlarni yarata olishi, kelgusini oldindan ko'ra bilishi kerak.

Forobiyning talqinicha, fozil shaharlar yuqori madaniyatli bo'ladi. Unda yashaydigan xalq o'zi istagan kasb-hunarni egallaydi. Bunday jamiyatda to'la erkinlik va teng huquqlik hukm suradi. Forobiyning fozil jamoa haqidagi ta'limoti uning axloqiy kamolot va baxtsaodatga erishuv hamda insonparvarlik g'oyalari bilan chambarchas bog'liqdir. U o'zining ijtimoiy-falsafiy, siyosiy va axloqiy qarashlari markaziga insonni, uning maqsad muddaolarini o'rganishni, axloqiy kamolot va baxt-saodatga erishuv yo'llarini ko'rsatishni qo'yadi. Axloqiy kamolot deganda, xayr-ehsonli ishlar, go'zal insoniy fazilatlarni tushunadi. Axloqiy kamolotga xalaqit beruvchi salbiy xislatlarga dangasalik, bekorchilik, bilimsizlik, ongsizlik, kasb- hunarsizlikni kiritadi. Forobiy aql, ilm va ma'rifatni baxt saodatga erishishning asosiy vositasi deb biladi.

Forobiy inson fazilatlarini tug'ma va yashash jarayonida paydo bo'ladigan fazilatlarga bo'ladi. Olimning fikricha, tug'ma fazilatlarga insonning o'ta o'tkir zehnliligi, biror narsani bilishga o'ta qobiliyatligi kiradi. Lekin tug'ma fazilatlar hayotda kam uchraydi. Asosiy axloqiy fazilatlarni odam yashash davomida egallaydi. Tug'ma fazilatli odamlar ham tarbiyaga muhtoj. Agar unday odamni tarbiyalab va to'g'ri yo'lga solib, urilmasa, uning qobiliyati tezda so'nib qolishi mumkin. Tug'ma qobiliyat ham nisbiy tushunchadir. Ba'zi kishilar tug'ma qobiliyatini ishga solib yaxshi natijaga erishsa, boshqalari yomon natijaga erishadi. Bu fikrlardan Forobiyning ta'lim-tarbiyada, yoshlarni mukammal inson qilib

tarbiyalashda, xususan, aqliy-axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor berganligi ko'rinib turibdi. Uning ta'kidlashicha, bilim bilangina maqsadga erishilmaydi va bola ham yetuk bo'lmaydi. Olim daraxtning yetukligi uning mevasi bilan bo'lganidek, insonning barcha xislatlari ham axloq bilan yakunlanishini aytadi.

Umuman, Forobiy o'z davridagi yoshlarning ta'lim olishlari, bilim egallashlari, hunar egallashlari, faoliyat ko'rsatishlari, madniyat va musiqada axloq odob bilan yondashuvi va mehnat qilishlari zarurligi xususida fikrlar bildirgan. Bu fikrlar hozirda ham ta'lim-tarbiyaga g'oyat muhimdir. Uning musiqiy ta'limoti faqat nazariy qarashlardangina iborat bo'lmay, balki amaliy ta'lim-tarbiya jarayoni uchun ham ulkan ahamiyatga ega bo'lgan qoidalar va tavsiyalarni o'z ichiga olgan. Forobiy musiqaning inson ruhiyati, aqliy va jismoniy rivojlanishiga ta'siri haqida qimmatli fikrlarni ilgari surgan bo'lib, bu fikrlar bugungi kunda ham ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanishi mumkin. Forobiy musiqani inson tarbiyasining ajralmas qismi deb hisoblagan. Uning fikricha, musiqa ta'limi yoshlikdan boshlanishi va insonning umri davomida davom etishi lozim. Olim musiqiy tarbiyani umumiy ta'lim tizimining zaruriy komponenti sifatida ko'rgan va uni insonning har tomonlama kamol topishidagi muhim vosita deb bilgan. Forobiyning musiqiy ta'limoti bir necha muhim yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bular jumlasiga musiqa nazariyasi, musiqa ijrochiligi, musiqa pedagogikasi, musiqa terapiyasi kiradi. Bu yo'nalishlarning har biri ta'lim-tarbiya jarayonining turli jihatlarini takomillashtirish va boyitishga xizmat qiladi. Forobiyning "Kitab al-musiqa al-kabir" ("Katta musiqa kitobi"), "Ihso al-ulum va-t-ta'rif" ("Ilmlar tasnifi va ta'rifi"), "Kitab al-iqa'at" ("Ritm haqida kitob") kabi asarlarida musiqiy ta'limning turli jihatlarini yoritilgan. Bu asarlarda olim musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari, mazmuni, shakllari, usullari haqida batafsil ma'lumotlar bergan.

Forobiy musiqa ta'limini nazariy va amaliy qismlarga bo'lgan. Nazariy qism tovushlar fizikasi, intervallar nazariyasi, maqomlar tizimi, musiqa asboblari haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. Amaliy qism esa musiqa tinglash va ijro etish ko'nikmalarini shakllantirish, musiqa asboblarini chalish texnikasini o'zlashtirish, improvizatsiya qilish malakalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Forobiyning musiqiy ta'limotidan bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishning ko'plab yo'llari mavjud. Quyida ularning asosiylarini ko'rib chiqamiz.

Forobiy musiqaning inson aqliy qobiliyatlariga ta'siri haqida qimmatli fikrlarni ilgari surgan. Uning fikricha, musiqa matematika bilan chambarchas bog'liq bo'lib, musiqiy tovushlar, ritmlar, intervallarni o'rganish orqali inson o'zining matematik va analitik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bugungi ta'lim jarayonida Forobiyning bu g'oyasidan foydalanib, o'quvchilarning mantiqiy va matematik tafakkurini rivojlantirishga erishish mumkin. Masalan, musiqa darslarida intervallarni o'rganish orqali o'quvchilarga proporsiya

va nisbatlar tushunchasini tushuntirish, ritmik mashqlar orqali matematik ketma-ketliklar va qonuniyatlarni o'rgatish mumkin.

Forobiy ta'kidlaganidek, musiqa tinglash va ijro etish jarayonida inson miyasining har ikkala yarim shari faol ishlaydi, bu esa aqliy qobiliyatlarning har tomonlama rivojlanishiga olib keladi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya jarayonida turli xil musiqiy faoliyatlardan foydalanish o'quvchilarning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim muassasalarida Forobiy g'oyalariga asoslangan maxsus musiqiy-matematik dasturlarni joriy etish maqsadga muvofiq. Bunday dasturlar doirasida o'quvchilar musiqiy tovushlar nisbati, ohanglar tuzilishi, ritmik tizimlar va boshqa musiqiy-matematik hodisalarni o'rganadilar va bu jarayonda ularning mantiqiy tafakkuri, hisoblash qobiliyati, fazoviy tasavvuri rivojlanadi.

Forobiy musiqaning inson his-tuyg'ulariga ta'siri masalasiga katta e'tibor qaratgan. Uning fikricha, har bir maqom (lad) va ritm insonning muayyan emotsional holatini uyg'otadi va shu orqali uning ruhiy dunyosiga ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida Forobiyning bu g'oyasidan foydalanib, o'quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirishga erishish mumkin. Turli xil musiqa asarlarini tinglash va tahlil qilish orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqalarning emotsional holatini tushunish, o'z emotsiyalarini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishlari mumkin. Forobiy ta'kidlaganidek, musiqa insonning ichki dunyosini boyitadi, uning ruhiy holatini yaxshilaydi, stress va zo'riqishni kamaytiradi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida stress holatlarini kamaytirish, o'quvchilarning ruhiy salomatligini mustahkamlash maqsadida musiqadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, musiqa orqali o'quvchilarning empatiya qobiliyati, ya'ni boshqalar hissiyotlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyati ham rivojlanadi. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishlariga, jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishlariga yordam beradi.

Forobiy musiqani ijodiy faoliyat turi sifatida yuqori baholagan. Uning fikricha, musiqa ijodi inson aqliy va emotsional qobiliyatlarining uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishidir. Ta'lim-tarbiya jarayonida Forobiyning bu g'oyasidan foydalanib, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish mumkin. Musiqa asarlarini ijro etish, improvizatsiya qilish, oddiy kuylarni to'qish kabi ijodiy faoliyatlar o'quvchilarning fantaziyasi, tasavvuri, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Forobiy ta'kidlaganidek, musiqa ijodi jarayonida inson o'zining ichki dunyosini, his-tuyg'ularini, fikr va kechinmalarini erkin ifoda eta oladi. Bu esa o'quvchilarning o'zini o'zi anglashi, o'z qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida musiqiy to'garaklar, studiyalar, ansamblllar tashkil etish, ijodiy musiqiy loyihalar, tanlovlar, festivallar o'tkazish maqsadga muvofiq. Bunday tadbirlar o'quvchilarning musiqiy iqtidorini ro'yobga chiqarishi, o'z ijodiy salohiyatini namoyon etishi uchun qulay sharoit yaratadi. Forobiy musiqaning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ta'siri masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Uning fikricha, musiqa insonning ma'naviy dunyosini boyitadi, uning axloqiy sifatlarini shakllantiradi, go'zallik va ezgulikka muhabbat uyg'otadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida Forobiyning bu g'oyasidan foydalanib, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini amalga oshirish mumkin. Yuqori badiiy qimmatga ega bo'lgan musiqa asarlarini tinglash va tahlil qilish orqali o'quvchilarda estetik did, axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

Forobiy ta'kidlaganidek, musiqa insonning ruhiy dunyosiga kuchli ta'sir ko'rsatadi va shu orqali uning axloqiy qarashlari, qadriyatlari, hatti-harakatlarini shakllantiradi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi uchun sifatli va mazmunli musiqa asarlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va jahon mumtoz musiqasi namunalaridan keng foydalanish, o'quvchilarni musiqiy merosimiz va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish, ularning estetik didini o'stirish, ma'naviy dunyosini boyitish zarur. Bu borada Forobiyning o'zi yaratgan musiqa asarlari, uning musiqa nazariyasi va estetikasi haqidagi qarashlari muhim o'rin tutadi.

Forobiy musiqaning inson salomatligiga ta'siri masalasiga ham e'tibor qaratgan. Uning fikricha, muayyan musiqa asarlari insonning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga, turli kasalliklarni davolashga yordam beradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida Forobiyning bu g'oyasidan foydalanib, o'quvchilarning salomatligini mustahkamlashga erishish mumkin. Musiqiy terapiya usullaridan foydalanib, o'quvchilarning stressini kamaytirish, diqqatini oshirish, toliqishini bartaraf etish, ish qobiliyatini oshirish mumkin. Forobiy ta'kidlaganidek, muayyan turdagi musiqa insonning asab tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, uning emotsional holatini yaxshilaydi, organizm funksiyalarini normallashtirishga yordam beradi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida o'quvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash uchun musiqadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim muassasalarida dam olish vaqtlarida, tanaffuslarda, jismoniy tarbiya darslarida, sport mashg'ulotlarida maxsus tanlangan musiqa asarlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv o'quvchilarning ish qobiliyatini oshiradi, charchashni kamaytiradi, emotsional ko'tarinkilikni ta'minlaydi. Forobiy musiqiy ta'limotini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalash Forobiyning musiqiy ta'limotini bugungi zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalash bir qator amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Quyida ularning ba'zilarini ko'rib chiqamiz. Forobiyning musiqiy ta'limotidan foydalanish uchun avvalo musiqa ta'limi dasturlarini takomillashtirish zarur. Bu jarayonda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: Musiqa nazariyasi bo'yicha o'quv materiallarini Forobiy ta'limotiga asoslangan holda qayta ko'rib chiqish va boyitish. Musiqa tarixi bo'yicha o'quv materiallariga Forobiy va uning izdoshlari haqidagi ma'lumotlarni kiritish. Musiqa amaliyoti bo'yicha o'quv materiallarini Forobiyning ijrochilik san'ati haqidagi qarashlari asosida takomillashtirish. Musiqa pedagogikasi bo'yicha o'quv materiallarini Forobiyning ta'lim usullari va tamoyillari bilan boyitish. Ta'lim dasturlarini takomillashtirish jarayonida Forobiyning musiqiy ta'limoti bilan bog'liq quyidagi masalalarga e'tibor qaratish lozim:

Musiqaning inson aqliy, jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga ta'siri. Musiqa va matematika o'rtasidagi bog'liqlik. Musiqiy tovushlar fizikasi va akustikasi. Musiqa asboblari va ularning tuzilishi. Musiqa terapiyasi va uning imkoniyatlari. Musiqa pedagogikasi usullari va tamoyillari. Forobiyning musiqiy ta'limotidan samarali foydalanish uchun avvalo o'qituvchilar bu ta'limotni chuqur o'zlashtirishi zarur. Buning uchun quyidagi choratadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Musiqa o'qituvchilari uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish
- Forobiyning musiqa haqidagi asarlarini o'zbek va boshqa milliy tillarga tarjima qilish va nashr etish
- Forobiy musiqiy ta'limoti bo'yicha metodik qo'llanmalar, o'quv-uslubiy majmualar yaratish
- Forobiy musiqiy ta'limotiga bag'ishlangan ilmiy-amaliy konferensiyalar, seminarlar, master-klasslar o'tkazish

O'qituvchilar Forobiyning quyidagi asarlarini chuqur o'rganishlari va o'z faoliyatlarida qo'llashlari zarur:

"Kitab al-musiqa al-kabir" ("Katta musiqa kitobi") "Ihso al-ulum va-t-ta'rif" ("Ilmlar tasnifi va ta'rifi") "Kitab al-iqa'at" ("Ritm haqida kitob") "Fozil odamlar shahri" asarining musiqa ta'limiga oid qismlari

Forobiyning musiqiy ta'limotini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalash jarayonida yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish zarur. Bu borada quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi: Forobiy musiqiy ta'limotiga bag'ishlangan elektron ta'lim resurslari, multimediyaga mahsulotlari, virtual laboratoriyalar yaratish Forobiy musiqa nazariyasini o'rganish uchun kompyuter dasturlari, mobil ilovalar ishlab chiqish. Forobiy musiqiy ta'limotini masofaviy ta'lim texnologiyalari orqali o'rganish imkoniyatlarini yaratish. Forobiyning musiqa asarlarini zamonaviy texnologiyalar yordamida qayta tiklash va ijro etish.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida Forobiy davrida qo'llanilgan musiqa asboblarning virtual modellarini yaratish, ularning tuzilishi va ishlash prinsiplarini o'rganish, tovush hosil bo'lish jarayonini vizuallashtirishga erishish mumkin. Bu esa o'quvchilarning musiqa nazariyasini chuqurroq va osonroq o'zlashtirishlariga yordam beradi. Ko'rinib turibdiki Farobiyning barcha ta'lim tarbiya jaryonidagi fikrlarini ilmiy merosi, umuman, o'rta asr Sharqining madaniy-ma'naviy hayotidan, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-siyosiy masalalaridan juda boy ma'lumot beradi. Mutafakkir o'z asarlarini o'sha davrda Sharq mamlakatlarida ilmiy-adabiy til hisoblangan arab tilida yozadi. Forobiyning falsafiy ta'limoti mohiyat-e'tibori bilan an'anaviy ilohiyot kalomidan tubdan farq qilib, ilmiy g'oyalar bilan yo'g'rilgandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. -Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
2. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt-saodat va kamolot haqida.- Toshkent, Yozuvchi, 2001.
3. Rajabov, T. I., & Oripov, N. O. (2022). Teaching Folklore Songs Bukhara Children in Continuous Education as a Dolzarb Methodological Problem. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 409-412.
4. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.
5. Rajabov, T. I., & Boltaev, B. H. (2022, October). Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 39-43).
6. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.
7. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.
8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий музыка фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.
9. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

- 10.Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне” туговое дерево-балх” и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).
- 11.Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
- 12.Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.
- 13.Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
- 14.Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.
- 15.Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.
- 16.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF o‘quvchilarini xalq og ‘zaki ijodi vositasida musiqaga qiziqishini takomillashtirish metodik muammo sifatida. barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 392-400.
- 17.Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.
- 18.Ражабов, Т. (2023). О ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuyiy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.
- 19.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA’LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O ‘RNI. TA’LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.
- 20.Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.